

Giampaolo Valdevit

KRIZA TRŽAŠKE CERKVE MED PREHODOM OD AVSTRO-OGRSKE
K ITALIJI

Posledice, ki sta jih imela razpad Avstro-Ogrske in italijanska »zmaga« za tržaško Cerkev, zadevajo v splošnem tri poglobitve sklope vprašanj, ki so tesno povezani in med seboj odvisni. Kot je očitno, določajo prvega odnosi med državo in Cerkvijo, gledani s pravnoinstitucionalnega stališča; glede tega je treba opozoriti samo na veliko raznolikost teženj, vsebine ciljev in tradicij v cerkveni politiki avstrijskih in italijanskih vlad.¹ Drugi sklop vprašanj je povezan s širšim problemom odnosov med katoliško hierarhijo, laičnimi silami in družbo ter še posebej z oblikami navzočnosti in položajem Cerkve v tržaški družbi, odnosi med družbenimi razredi, predvsem z vodilnim razredom, in z raznimi narodnostnimi skupnostmi. Tretji sklop zadeva na stališče Sv. sedeža do slovanskega katolištva in pravoslavja v Vzhodni Evropi, ki je postalo od pontifikata Leona XIII. naprej vedno pomembnejše in je bistveno vplivalo na odnos do tržaške škofije.²

Na pravnoinstitucionalni ravni odnosi med državo in Cerkvijo vsaj kratkoročno niso bili bistveno revidirani. V eni od številnih publikacij, ki so obravnavale probleme v novo pridobljenih provincah, je opaziti zavzemanje za delno uvedbo italijanske zakonodaje za cerkveno področje; italijanske vojaške in civilne oblasti pa v resnici niso ukrenile kaj več kot to, da so ukinile nekaj verskih praznikov in odpravile obvezen značaj verskega pouka v šolah.³ Avstrijska verska zakonodaja, ki je temeljila na zakonu št. 50 z dne 7. maja 1884, je s svojo veliko kontrolo nad cerkveno oblastjo (izrazito poseganje države na področju cerkvenih beneficijev, pravica kontrole nad upravljanjem cerkvenega premoženja itd.) dejansko v celoti ustrezala potrebam italijanskih oblasti, ki so se sklicevale prav na nekatere njene določbe, ko so sankcionirale ukrepe, s katerimi so ukinili in odvzeli cerkvene beneficije določenemu delu duhovščine že

¹ O vprašanju odnosov med državo in Cerkvijo prim. A. C. Jemolo: Chiesa e Stato in Italia. Dall'unificazione a Giovanni XXIII, Torino 1965, str. 27—167, in E. Weinzierl-Fischer: Die österreichische Konkordate von 1855 und 1933, München 1960, str. 82—131. O pomembnih razlikah v cerkveni zakonodaji prim. A. Galante: Il Diritto ecclesiastico nelle nuove terre d'Italia, Bologna 1916.

² O teh problemih prim. moja razprava Chiesa e lotte nazionali: il caso di Trieste (1850—1919), Udine 1979, passim, ki jo navajam pri vseh trditvah, ki niso drugače dokumentirane.

³ Prim. Archivio centrale dello Stato (ACS), Comando Supremo Esercito, Segret. gen. Affari civili, b. 808 fasc. 18, in proteste katoliškega tednika *La Voce del Popolo* z dne 12. aprila in 8. novembra 1919.

med vojno in takoj po njej. Če natančneje razložimo pomen tega vprašanja: preučitev odnosov med državo in Cerkvijo v »na novo osvobojenih pokrajinah« je pripeljala do naslednjih sklepov:

»Izkazalo se je, da je *porro unum necessarium* bila italijanskost čustev in interesov na novo osvobojenega prebivalstva. Naši predlogi, tako tisti za vsaj začasno ohranitev (habsburške zakonodaje), kot tudi tisti za njeno nadomestitev z novo, imajo vsi isti cilj, tj. odstraniti ovire za iskreno in trajno asimilacijo zlasti tistih maloštevilnih elementov, ki prebivajo v pretežno italijanskih mestih, ter s povezavo interesov in čustev pripraviti naravno in trajno združitev.«⁴

Prav ta izjava pa nas vodi k drugi točki naše razprave. Asimilacija je bila poglavitno geslo večjega dela italijanskih vojaških in civilnih oblasti v Julijski krajini, in temu cilju so bili prilagojeni tudi odnosi s cerkveno institucijo in še zlasti s katoliško duhovščino in hierarhijo. Pri tem je treba na kratko opozoriti na dejstvo, da je krajevna cerkvena hierarhija v zadnjih desetletjih habsburške uprave ugotovila, da ima Cerkev v slovenskem in hrvaškem katolištvu svojo najtrdnjšo množično bazo, in je delovala tako, da je okrepila to vez in s tem dejansko povezala ali vsaj močno zblížala verskocerkvene interese z nacionalnimi interesi in prizadevanji slovanskega prebivalstva. Škof, ki si je zato, da bi zagotovil kohezijo cerkvenega telesa, prizadeval rekrutirati slovensko in hrvaško duhovščino ter vpeljati pridige in bogoslužje v nacionalnih jezikih itd., je resnično pospeševal oblike združevanja na nacionalni bazi in tako postal zaščitnik slovanskega nacionalnega prebujanja. To je bila posebna oblika, ena najpomembnejših oblik pastoralne dejavnosti in hkrati socialne navzočnosti Cerkve v tržaški škofiji (in v obalnih škofijah nasploh).

Poudariti moram, da je bila takšna dejavnost za večji del duhovščine in cerkvene hierarhije povezana predvsem s potrebo notranje narave, tj. s potrebo varovati in utrditi množično bazo Cerkve; ta potreba pa se je tudi sicer povsem ujemala in povezovala s procesom nacionalne emancipacije slovanskega prebivalstva. Tržaško liberalnonacionalni vodilni razred je od zadnjih desetletij 19. st. naprej začel vrsto bojev proti takšni posebni obliki socialne navzočnosti tržaške cerkve. To cerkev so vodili slovenski škofi in je štela mnogo slovenskih in hrvaških duhovnikov, ki so bili večidel subjektivno in objektivno zavzeti za varstvo nacionalne identitete slovanskega prebivalstva, liberalno-nacionalni razred jo je, v soglasju s tradicionalno interpretacijo, po kateri naj bi se slovanska navzočnost v Trstu povečevala zaradi agitatorjev, hujskačev in propagandistov — označeval za »agenta (fanatične) slavizacije« in za »propagatorja slovanstva«, ki da »želi italijanski značaj dežele« itd. Ta cerkev je odločno nasprotovala tako pojmovanju vere kot čistega vprašanja individualne vesti, notranje meditacije, kakršno je značilno za liberalni konservativizem, kot tudi perspektivi nacionalne asimilacije, ki je, kot smo že omenili, po koncu vojne postala *porro unum necessarium*.

Po koncu vojne je takšna stališča in razlage v celoti prevzelo visoko vojaško vodstvo v procesu strjevanja sil, ki je obsegal različne družbene sektorje in dejavnosti. Da navedemo en sam primer: general Badoglio je v spomenici, naslovljeni na predsednika ministrskega sveta, zatrjeval, da je slovenska in hrvaška

⁴ F. Scaduto: Chiesa e Stato nelle terre redente (come regolarno le relazioni), Roma, maj 1919, str. 24. Tema asimilacije je pogosta v publicistiki o Julijski krajini, prim. npr. G. Italic: Trieste la fedele di Roma, Torino 1919, str. 109—110.

duhovščina v Julijski krajini »sestavljena iz duhovnikov, ki so prišli od drugod, tj. iz sosednjih škofij, še zlasti iz ljubljanske, in pa iz čeških duhovnikov... in da je vedno imela pomembno vlogo v nacionalni politiki in se je bojevala proti italijanskemu elementu tako v samem mestu kot tudi v Istri. Prizadevala si je posloviniti bogoslužje..., v slovenskih, hrvaških in nemških časopisih je objavljala strupene članke proti Italiji in italijanski duhovščini in se skoraj vedno spuščala v politični fanatizem. Vero je uporabila zato, da je podpihovala in nenehno zaostrovala nacionalno nezaupanje in sovraštvo.«⁵

Vrhovno poveljstvo je zavzelo izrazito ekstremistično stališče, ko se je na podlagi takšnih ocen odločalo za konkretne politične intervencije. Prizadevalo si je, da bi praznine v vrstah duhovščine, ki so nastale zaradi odvzema cerkvenih beneficijev, zapolnilo z namestitvijo vojnih kuratov in duhovnikov v vojaško sanitetno službo.

»Da bi se lahko uspešno postavili po robu (slavofilski propagandi), bi bilo treba v župnijah, ki še niso zasedene..., začasno namestiti vojne kurate, ki bi znali slovensko. Istrski duhovniki so se po prvem obdobju, ko so izzivalno izvajali odkrito propagando proti italijanstvu, sedaj umaknili v popoln molk in navidezno pasivnost. Na vprašanje, zakaj se tako obnašajo, nekateri od njih odgovarjajo, da zato, ker jim ni nihče ukazal delovati ne za ne proti. Slovanske množice, ki pričakujejo dokončno odločitev duhovnikov, so potemtakem malce prepuščene same sebi in zato pozorno prisluhnejo vsemu, kar pride do njih po posrednih poteh. Primerno bi bilo, da bi jih v tem času krize podprli in usmerili.«⁶

V resnici pa je bilo priporočilo, da bi »podprli in usmerili« slovensko katoliško prebivalstvo, samo izraz trenutne volje povsod tam, kjer bi poseganje vojaških oblasti lahko povzročilo diametralno nasprotno učinke. Prehod od vojaške na civilno upravo avgusta 1919, ko so bili ustanovljeni centralni urad za nove province in generalna civilna komisariata za Julijsko krajino in Trentino, je nakazal spremembo kurza, na kar so očitno vplivale tudi urgence predsednika ministrskega sveta F. S. Nittija.⁷ Čeprav so še vnaprej ostale v veljavi omejitve glede izpuščanja iz internacije tistih duhovnikov, ki so bili označeni za »nevarne (zagrizene, nadvse dejavne) jugoslovanske propagandiste«, »fanatične privrženice jugoslovanski stvari«, »vztrajne propagandiste Jugoslavije in obrekovalce naše (italijanske) stvari«,⁸ pa je bila znotraj slovenske in hrvaške duhovščine opravljena dovolj jasna izbira, s tem da so bili diskriminirani vsi tisti, ki so imeli vodilno vlogo pri obrambi slovenske nacionalne identitete in organizacij, in da so bili nasprotno ustavljeni vsi izrazitejši represivni ukrepi

⁵ ACS, Ufficio centr. nuove province, b. 125, fasc. 28, nota št. 2444/S z dne 23. maja 1919.

⁶ Archivio di Stato di Trieste (AST), *Commissariato gen. civile per la Venezia Giulia*, b. 3, fasc. 302 d, izvleček iz političnovojaške korespondence poveljstva III. armade, št. 2099 z dne 8. februarja 1919; prim. tudi izvleček št. 1335 z dne 18. januarja 1919. Podobne tone je pogosto najti v poročilih ITO vojnemu upraviteljstvu Julijske krajine, ki jih je objavil D. Klen: *Talijanska vojnobavešajna služba u bivšoj Julijskoj Krajini 1919 godine*, v Vjesniku historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, XXI (1977), str. 125—180 in XXII (1978), str. 58—118.

⁷ ACS, Presidenza Consiglio dei Ministri, class. 1915. 4/7, nota Ciuffelliju z dne 22. avgusta 1919.

⁸ AST, *Commissariato gen. civile per la Venezia Giulia*, b. 3, fasc. 302 d.

proti tistim, in teh je bila večina, ki so zastopali podrejeno stališče. To je bila izbira, ki je, kot je znano, zadevala celotno slovensko in hrvaško nacionalno stvarnost, in je izhajala iz prepričanja, že dolgo navzočega v liberalnonacionalni ideologiji, da so nacionalne napetosti delo slovenskih in hrvaških agitatorjev in hujskačev, ki so bili povezani z njihovimi vodstvenimi skupinami, ter da bi zadostovalo, da bi se le-teh znebili, pa bi bilo moč vzpostaviti mirno sožitje s slovanskim prebivalstvom.

Za italijansko civilno upravo in pravzaprav tudi za vodilni razred v Trstu ključ cerkvene politike nista bili slovenska in hrvaška duhovščina (ali pa sta bili kvečjemu njen odsev), temveč navzočnost slovenskega škofa Karlina in iniciativa, da bi ga odstranili iz škofije. Pisec ene od številnih brošur, ki so hotele seznaniti italijansko javno mnenje s Trstom in njegovimi problemi, je brez ovinkov zatrjeval: »Če bodo slovanski škofi ostali na svojih mestih, bo to spodbuda za antinacionalno delovanje italijanske duhovščine, slovanska nižja duhovščina pa bo stopnjevala slovansko propagando; če pa bodo namesto njih postavljeni inteligentnejši ljudje italijanske narodnosti, se bo ta odnos nedvomno spremenil.«⁹

Potemtakem se v škofu Karlinu niso bali toliko človeka, obrnjenega v preteklost, čeprav je to sam priznal,¹⁰ niso se bali toliko njegovega nasprotovanja nekaterim iniciativam vrhovnega poveljstva, kot sta bila pošiljanje pridigarjev v Trst, »da bi izvajali propagando v prid italijanskega značaja mesta« ali nadoomeščanju suspendiranih duhovnikov z vojaškimi kurati, niso se bali toliko njegove zadržanosti do italijanske »zmage«: niso se bali škofovih dejanj samih, temveč tistega, kar jih je presevalo, tj. možnosti, da bi Karlin lahko v resnici koncentriral, če že ne odkritega sovraštva, pa vsaj ravnodušje do italijanske uprave, s tem da bi ju usmeril v strugo protestov proti italijanskim okupacijskim silam, ki so jih že izrazili vodstveni organi jugoslovanskega nacionalnega gibanja in jih je povzelo tudi prebivalstvo v nekaterih krajih onstran črte premirja.¹¹

Iniciativo vrhovnega poveljstva, ki se je pojavila takoj po koncu vojne, da je treba odstraniti tržaško-koprskega škofa, so si izmenoma podajale vojaške oblasti in italijanski tisk (dnevnik *La Nazione*), spremljala pa so jo odkrita sovražna dejanja, ki so jih vojaške oblasti izrabljale za čim hitrejši razplet zadeve.¹² Junija 1919 je vojaški guverner Petitti poslal predsedstvu ministrskega sveta opozorilo, da se lahko pritisk, ki traja že dalj časa, a še ni pripeljal do nobenega rezultata, sčasoma obrne proti tistemu, ki ga je spodbudil oz. vsaj toleriral in ne zavrnil, saj bi lahko napravil iz škofa Karlina tisto, kar sam iz lastnega nagiba ni nikoli poskušal postati, tj. »mučenik«, človek, okoli katerega bi se zbiralo in sproščalo sovraštvo proti Italijanom, ki je v slovenskih in hrvaš-

⁹ P. E. (Egidi): *La Venezia Giulia. Appunti storici*, Trieste, januar 1919, str. 63.

¹⁰ Prim. intervju, objavljen v *Il Piccolo* dne 22. novembra 1919.

¹¹ Prim. M. Kacin-Wohinz: *Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo*, Maribor 1972, str. 80—93 in 99—107.

¹² Prim. ACS, Comando Supremo Esercito, *Segret. gen. A ari civili*, b. 808, fasc. 18, telegram generala Petittija ministru za zunanje zadeve in predsedstvu ministrskega sveta z dne 14. novembra 1919, nota vrhovnega poveljstva z dne 22. novembra 1919; prim. tudi *La Nazione* 11., 16., 17. in 22. novembra, 25. decembra ter 7. in 11. januarja 1919.

kih množicah že navzoče, a se doslej še ni bilo sposobno povezati.¹³ Zato je italijanska vlada stopnjevala pritiske na Sv. sedež, ki je v procesu, katerega notranjemu razvoju po civilnih virih ni mogoče slediti, novembra 1919 naposled ustregel italijanski zahtevi, s tem da je na čelo tržaško-kopske škofije imenoval Angela Bartolomasija, dotedanega škofa v Castru.

Pri iskanju razlogov za takšno odločitev Sv. sedeža je treba upoštevati, da le-ta ni temeljila samo na bilateralnih odnosih, ampak da je — in tu se dotikamo tretjega vidika vprašanja, ki ga preučujemo — zadevala tudi odnose s slovanskim katolištvom, in še bolj splošno, vatikansko vzhodno politiko. Čeprav so se že med pontifikatom Pija X. zastrla obzorja, ki jih je odprl Leon XIII., je rimska kurija vse do prve svetovne vojne zlasti pri imenovanju škofov na obalnem področju upoštevala avstroslovansko perspektivo, ki je v slovanskem katoliškem svetu, v njegovi notranji koheziji okrog domače duhovščine, videla element državne povezanosti znotraj habsburške monarhije. Sprememba mednarodnega položaja, ki je nastala z razpadom Avstro-Ogrske, je povzročila, da je Sv. sedež pri problemih, ki so se porajali v »novih provincah« (tj. pri problemih, ki jih je, vsaj kar zadeva našo temo, predstavljala navzočnost slovenske in hrvaške duhovščine in treh slovenskih škofov, Karlina v Trstu, Sedeja v Gorici in Mahničiča na Krku), dobil za svojega glavnega sogovornika italijansko državo. To seveda ne pomeni, da Sv. sedež ni več upošteval slovenskih in hrvaških katolikov, ki so postali državljani kraljevine Italije: toda čeprav so takšni preudarki obstajali še naprej, niso bili več del obsežnejših načrtov in njihov odločilni pomen v preteklosti je postajal sedaj postranski.

Vatikanska vzhodna politika se je po eni strani izključno posvečala odnosom z novo stvarnostjo sovjetske države,¹⁴ po drugi strani pa so se pri »državah naslednicah (Avstro-Ogrske)« postavljali problemi, ki jih ni bilo lahko rešiti, tj. kako navezati bilateralne odnose in jih oživiti. V zvezi s tem velja omeniti, da je La Civiltà cattolica kot poglobitno značilnost položaja v teh državah označila eksplozijo nacionalnih strasti, apetitov in »nezmernosti«: »Znana je pohlepnost, s katero skušajo ljudstva, ki so izšla iz razpada Avstro-Ogrske, zaokrožiti svoje meje, kakor najbolje znajo, da bi si de facto ustvarila svoje države, še preden bo o tem odločila mirovna konferenca v Parizu. Odtod pogosti spori med njimi.« La Civiltà cattolica je nato naštevala primere sovražnosti Poljakov do Nemcev in Čehov, Srbov do Romunov in Črnogorcev, Jugoslovanov do Italijanov, Nemcev, Madžarov, Romunov, Bolgarov in Albancev.

Glede kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev je La Civiltà cattolica opozarjala na širjenje nacionalnega sovraštva tudi znotraj lokalnega katolištva, tj. opozarjala je na nastanek težnje po »nacionalizaciji« Cerkve (ustanovitev gibanja »nacionalnih duhovnikov«, primeri odpadništva, uporaba nacionalnega jezika v bogoslužju),¹⁵ kar je bilo v očitnem nasprotju s pozivom Cerkve k enotnosti okrog papeža, ki naj bi bila protiutež »nepomirljivim razdorom v politiki,

¹³ Prim. ACS, Ufficio centr. nuove province, b. 125, fasc. 28. note vrhovnemu poveljstvu št. 6717 in 6751 z dne 26. in 27. junija.

¹⁴ O tem prim. H. Stehle: *Die Ostpolitik des Vatikans 1917—1975*, München-Zürich 1975.

¹⁵ *La Civiltà cattolica*, LXX (1919), vol. I, str. 339—340, in vol. III, str. 452.

... ki s svojimi spori pretresa človeško družbo«, tj. s pozivom, ki je ena poglobitvenih tem pontifikata Benedikta XV. takoj po koncu vojne.¹⁶

Potemtakem je bojazen pred »nacionalizacijo« Cerkve, tj. pred podreditvijo Cerkve zahtevam nacionalizmov, močno obremenjevala odnose med Sv. sedežem in slovensko ter zlasti hrvaško duhovščino. Takšen položaj je imel svoje odmeve tudi v Julijski krajini in zlasti v Istri, kjer je bilo znova opaziti nemire v bogoslužju, tako da je poreško-puljski škof Pederzolini izdal okrožnico, ki je opozarjala na predpise, ki jih je v začetku stoletja izdala sv. kongregacija za obredje, in ki so nasprotovali rabi nacionalnih jezikov v bogoslužju.¹⁷ S tem seveda nočemo reči, da se je Sv. sedež *tout court* bal »nacionalizacije« Cerkve v Julijski krajini: toda v Trstu, mestu, kjer so navzočnost škofa mnogo bolj kot v drugih obalnih škofijah že dolga desetletja obravnavali glede na njegovo nacionalno pripadnost in so sleherno njegovo dejanje ocenjevali v okviru sporov med narodnostnimi skupinami, pa bojazen, da bi škof Karlin postal, da tako rečemo, simbol nezadovoljstva slovenskega in hrvaškega prebivalstva in njegovega nasprotovanja italijanski upravi, tj. bojazen, da bi škofova figura dobila izrazito nacionalno obeležje, ni mogla ostati skrita vatikanski hierarhiji.

Bojazni te vrste so bile implicite opazne v pismu, ki ga je kardinal Gasparri poslal italijanskemu predstavniku na pogajanjih, baronu C. Montiju, glavnemu direktorju sklada za bogoslužje, ki je načel vprašanje Karlinove navzočnosti v Trstu; Gasparri je po eni strani v resnici izražal svojo »zaskrbljenost zaradi reakcij slovanskih vernikov«, ki so skušali zadevo prenesti na področje nacionalnega boja, po drugi strani pa je upošteval dejstvo, da je bilo tudi italijansko prebivalstvo »nezadovoljno«. Iz tega je izšla rešitev, ki si je prizadevala doseči poravnavo med obema stranema, in ki je pozivala k razumnosti in obojestranski zmernosti, da se položaj ne bi zaostroval.¹⁸ To je bila izrazito defenzivna linija, razkrivala pa je težave Sv. sedeža v njegovi analizi zapletene stvarnosti v Julijski krajini, in ki je potem, ko je »miroljubna« rešitev spora postala nemogoča, naposled podredila upoštevanje slovenskih in hrvaških katolikov, ki so se znašli na italijanski strani novih meja, političnim razlogom in odločitvam italijanske vlade, ki je, kot smo že rekli, postala njen glavni sovladnik. Da je bila ta linija podrejena napotkom italijanskih oblasti oz. da je dajala vtis določene negotovosti, se je pokazalo tudi v izbiri Karlinovega naslednika na tržaškem škofovskem prestolu. Dejstvo, da je bil izbran škof, ki ni pripadal duhovščini tržaške in sosednjih škofij, je resda ustrezalo praksi Sv. sedeža, ki se je tako že od začetka stoletja naprej skušalo izogniti nevarnosti, da bi izbiro novega škofa takoj ocenjevali s stališča njegove nacionalne pripadnosti: toda v našem primeru ne smemo pozabiti, da je italijanski tisk škofa Bartolomasija večkrat predstavil kot nekakšnega italijanskega kandidata.¹⁹

Zdi se, da sta odstranitev škofa Karlina in prihod škofa Bartolomasija dokončno sklenila tisti krog, ki se je začel 1831 z imenovanjem Slovenca Rau-

¹⁶ Prim. pismo Benedikta XV. nemškemu škofu *In hac tanta* z dne 14. maja 1919 v *La Civiltà cattolica*, LXX (1919), vol. II, str. 494 sl.

¹⁷ AST, Commissariato gen. civile per la Venezia Giulia b. 3, fasc. 302 k.

¹⁸ ACS, Ufficio centr. per le nuove province, b. 125, fasc. 28, prim. namige na akcijo Vatikan v pismu barona Montija V. E. Orlandu z dne 1. februarja 1919 in v pismu don Rubina Petittiju z dne 24. junija 1919.

¹⁹ Prim. *La Nazione* 11., 16., 17. in 22. november 1918.

nicherja za tržaško-koperskega škofa, takšni so bili vsaj komentarji italijanskega časopisja. Zlasti *Il Piccolo* je poudarjal, da o dotlej neupoštevani značilnosti tržaškega škofa, tj. o njegovi narodnostni pripadnosti, ne more biti nobene dvoma; vendar pa je bil hkrati primoran priznati, da bi morala biti prav tako pomembna značilnost njegovega delovanja ta, da bi se strogo vzdržal sleherne organizacije in mobilizacije katolikov na družbeno-političnem področju: »Tržaška škofija ni med tistimi, ki kdaj pa kdaj dovoljujejo škofu svetne ali, da smo še bolj jasni, politične iniciative, ne da bi pri tem zašel v nevarnost, da bo v nekem trenutku porušil tisto ravnovesje med domovino in vero, ki je ravno katolikom tako pri srcu. Gorje dnevu, ko bo v teh naših krajih ob meji nad vero prevladala *stranka* vere, ko bodo prevladali ne duhovni, ampak materialni interesi in povzročili umetne situacije, kakršna bi nedvomno nastala, če bi centralna vlada upoštevala nasvet ljudske stranke glede ohranitve verskega pouka v Julijski krajini.«²⁰

Takšno mnenje naj bi bolj opozarjalo novega škofa na meje njegovega delovanja kot pa obtoževalo dejavnost ljudske stranke v Trstu. Vpliv te stranke v mestu je bil v resnici precej skromen in na splošno so si italijanski katoliki s svojo dejavnostjo bolj prizadevali za kohezijo in notranjo organizacijo kot pa za navzočnost v javnem življenju. Katoliška tednika, najprej *La Voce del Popolo* in nato *Vita Nuova*, so bili bolj nekakšni bilteni za notranjo rabo kot pa tiskovna glasila, ki bi zase zahtevala samostojen prostor v družbi. Da ljudska stranka k temu ni težila, je pozneje izrecno potrdila tudi liberalnonacionalna stran, ko je poudarila ozračje resnične »jadranske solidarnosti«, h kateri so v Trstu in Rimu pripomogli pripadniki ljudske stranke in njihovo zavračanje »jadranskega kompromisa«;²¹ ali z drugimi besedami, za odnos med političnim katolištvom in liberalnonacionalno stranko je ostalo še naprej značilno, da je, kot v preteklosti, prvo bilo podrejeno drugi.

Vsekakor drži, da je prav sprava med verskimi in domoljubnimi interesi, za katero si je prizadeval novi škof, potrdila, da so se uresničili, lahko rečemo, zgodovinski cilji cerkvene politike liberalnonacionalne stranke (tj. ohranitev politične hegemonije nad katoliškim svetom, integracija cerkvene institucije s politično linijo vodilnega liberalnonacionalnega razreda), in še zlasti, da je izginila tista posebna oblika družbene navzočnosti, ki je dejansko krepila slovensko nacionalno identiteto, saj je imela cerkvena institucija odslej v svojem vrhu izrazito italijanski značaj. Toda četudi pustimo ob strani preveč poenostavljeno identifikacijo zvestobe patriotičnim idealom s pripravljenostjo slediti asimilacijskim težnjam in načrtom ali jih vsaj tolerirati, je pa vendarle ostajala še ena velika ovira, ki jo je implicitno poudarjal tudi *Il Piccolo*. Ko je poročal o reakciji duhovščine v škofiji na odstranitev škofa Karlina, je liberalnonacionalni dnevnik razkril vse prej kot enotno stališče cerkvenega tkiva: če so med duhovščino nekateri menili, da je pozicija škofa glede na »nacionalno reakcijo v škofiji« postala nevzdržna, in videli v imenovanju škofa Bartolomasija ponovno vzpostavitev »pristrčnega soglasja med čredo in pastirjem«, so vendarle bili med njo tudi taki, ki so »pastirjevi dolžnosti« pripisovali prav tisto vlogo, za-

²⁰ *Il Piccolo* z dne 19. januarja 1920; prim. tudi *La Nazionale* z dne 9. novembra 1919.

²¹ Prim. *Il Piccolo* z dne 4. maja 1920.

radi katere je bil Karlin odstranjen, in naposled so se našli tudi taki duhovniki, ki so sicer priznali Karlinovo »filoslovanstvo«, vendar pa so očitali »pretiravanje« v kampanji proti njemu.²²

Glede na takšno neskladnost v stališčih je bil prvi Bartolomasijev cilj, da bi, če povzamemo na kratko, vzpostavil nekakšno ravnovesje in enako razdaljo od obeh strani kot pogoj in poroštvo prizadevanja za notranjo kohezijo katolištva v škofiji in še posebej znotraj cerkvene institucije, in da bi iz cerkvene hierarhije same napravil trden element takega ravnovesja. Eden prvih odlokov škofa Bartolomasija je bilo imenovanje dveh generalnih vikarjev v škofiji, Italijana Mecchio in mu postavil ob stran Slovenca Slavca.²³ Ta nedvomno pomembna novost je bila samo napoved trajnejšega prizadevanja, da bi škof postal izraz in poroštvo Cerkve v njenih notranjih odnosih, zlasti pa v odnosih z zunanjim svetom. Temu je ustrezala pastoralna linija, ki je v bistvu predlagala teme kot so »*quaerite primum regnum Dei*«, »program krščanskega življenja je iskati mir v Jezusu Kristusu« in »naša dolžnost je, da se bojujemo za etnotnost«.²⁴ Podobi sveta, ki so ga pretresali nemir in nasprotja vseh vrst, je bil postavljen nasproti poziv po umiku iz njega oz. vsaj po ločitvi in jasnem razlikovanju od njega, kar da je mogoče doseči s prizadevanjem po koheziji in etnotnosti Cerkve. V tem je bilo opaziti neposredno sklicevanje na nauk Benedikta XV., ki je poudarjal nasprotje med Cerkvijo in svetom, torej prav nič novo temo papeške politike, kot nekakšen odgovor na krizo evropske družbe takoj po koncu vojne.

Pozivi in poskusi škofa Bartolomasija pa so se pozneje izkazali za neuspešne, ko so se soočili s pravo naravo navzočnosti Cerkve zlasti v nacionalni stvarnosti Slovencev in Hrvatov, v kateri je imela Cerkev pomembne povezave in družbeno funkcijo, pa tudi zunaj nje. Šlo je, da tako rečemo, za usodo dveh nacionalnih katolicizmov, italijanskega in slovenskega, ki sta imela mnogo stičišč zunaj cerkvene institucije in sta bila pogosto podrejena bodisi italijanskim bodisi slovenskim liberalnonacionalnim komponentam. K temu je treba dodati še pritisk hegemonističnih političnih sil in institucij na lokalni ravni, ki so si prizadevale doseči popolno integracijo med vero in domovino, in dejstvo, da sta cerkvena hierarhija in duhovščina sprejeli raznarodovalne načrte, ki so jih odločno in kontinuirano izvajali od 1925 naprej. Takšne so bile razmere, na katerih so temeljili odnosi med katoliško hierarhijo, cerkveno institucijo, državo in civilno družbo, in iz katerih so nastali spopadi in prelomi, ki v dvajsetih letih fašizma tudi katoliški cerkvi niso prizanesli.²⁵

Prevod: Aleš Rojec

²² Prim. *Il Piccolo* z dne 22. novembra 1919.

²³ Dekret 15/1920 z dne 22. januarja 1920 v *Acta Curiae episcopalis*, 1920, št. 3.

²⁴ Prim. pastoralna pisma z dne 5. februarja in 15. avgusta 1920 v *Acta Curiae episcopalis*, 1920, št. 2 in 6.

²⁵ O tem prim. F. Belci: *La Chiesa di fronte alla politica di snazionalizzazione nella diocesi di Trieste: le contraddizioni di un'alleanza, v Italia contemporanea*, XXX (1978), št. 130, str. 25—56. Za prvi komplet prikaz prim. G. Miccoli: *La Chiesa di fronte alla politica di snazionalizzazione*, v *Bollettino dell'Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia*, IV (1976), št. 2—3, str. 28—31.

Summary**THE CRISIS OF THE TRIESTE CHURCH DURING THE TRANSITION FROM AUSTRIA-HUNGARY TO ITALY**

The author discusses three issues which the fall of Austria-Hungary and the transition to Italy created for the Trieste Church. He first deals with the legal institutional aspect of the relationship between the Church and the State. He then discusses the problem of the relationship between the Catholic hierarchy, the lay powers and the society, with special reference to the status of the Church in the Trieste society. He finally examines the standpoint of the Vatican towards the Slavic Church and the Orthodox Church in Eastern Europe, since this relationship influenced fundamentally the attitude of the Trieste Diocese.